

HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISH (TUMANLAR MISOLIDA)

Ismatillayeva Mijgona Rashitovna

Buxoro xalqaro universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya.

Maqolada hududlar, xususan tuman miqyosidagi ma'muriy-hududiy birliklar iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasini shakllantirishning nazariy-uslubiy asoslari yoritilgan. Tuman iqtisodiyotini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari, strategik rejalashtirish bosqichlari hamda hududning ichki imkoniyatlari va tashqi omillarini baholash usullari tahlil qilingan. SWOT-tahlil, klasterli yondashuv va investitsiya muhitini yaxshilash asosida tuman iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: hudud, tuman, mintaqaviy iqtisodiyot, rivojlanish strategiyasi, strategik rejalashtirish, SWOT-tahlil, klaster, investitsiya muhiti, barqaror rivojlanish, ma'muriy-hududiy birlik.

Аннотация.

В статье раскрыты теоретико-методологические основы формирования стратегии развития экономики регионов, в частности административно-территориальных единиц на уровне районов (туманов). Проанализированы современные подходы к управлению экономикой района, этапы стратегического планирования, а также методы оценки внутреннего потенциала и внешних факторов территории. На основе SWOT-анализа, кластерного подхода и улучшения инвестиционного климата разработаны научно-практические предложения по устойчивому развитию экономики района.

Ключевые слова: регион, район, региональная экономика, стратегия развития, стратегическое планирование, SWOT-анализ, кластер, инвестиционный климат, устойчивое развитие, административно-территориальная единица.

Annotation.

The article reveals the theoretical and methodological foundations of forming a strategy for the development of regional economies, in particular administrative-territorial units at the district level. Modern approaches to managing the district economy, the stages of strategic planning, as well as methods for assessing the internal potential and external factors of the territory are analyzed. Based on SWOT analysis, a cluster approach and the improvement of the investment climate, scientific and

practical proposals for the sustainable development of the district economy have been developed.

Keywords: region, district, regional economy, development strategy, strategic planning, SWOT analysis, cluster, investment climate, sustainable development, administrative-territorial unit.

Kirish

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi va aholi farovonligini ta'minlashda hududlarni mutanosib hamda izchil rivojlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar markaziy boshqaruvdan hududiy boshqaruvga, ya'ni qaror qabul qilish vakolatlarini quyi bo'g'inlarga – viloyat, tuman va shaharlarga bosqichma-bosqich o'tkazishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasini ilmiy asoslangan tarzda shakllantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Tuman ma'muriy-hududiy tuzilmaning eng quyi, ayni paytda eng muhim bo'g'ini hisoblanadi: aynan shu darajada ishlab chiqarish quvvatlari joylashtiriladi, bandlik shakllantiriladi, mahalliy byudjet daromadlari yig'iladi va aholiga bevosita xizmat ko'rsatiladi. Biroq amaliyotda ko'plab tumanlar iqtisodiy rivojlanish dasturlarini umumiy, bir xil andozada tuzmoqda, hududning o'ziga xos resurs salohiyati, geografik joylashuvi va ixtisoslashuvini yetarlicha hisobga olmasdan. Natijada strategiya real imkoniyatlardan uzilib qoladi va kutilgan samara bermaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi – tuman miqyosidagi iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasini shakllantirishning nazariy-uslubiy asoslarini umumlashtirish, strategik rejalashtirish bosqichlarini tizimlashtirish hamda hududning kuchli va kuchsiz tomonlarini hisobga olgan holda barqaror rivojlanishga doir takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiya

Hududiy (mintaqaviy) iqtisodiyot va uni rivojlantirish strategiyasi masalalari iqtisodiyot fanida keng o'rganilgan. Klassik joylashtirish nazariyalari (A.Veber, V.Kristaller, A.Lösch) ishlab chiqarish kuchlarini hududiy tashkil etish qonuniyatlarini ochib bergan bo'lsa, M.Porterning raqobat ustunligi va klaster nazariyasi hududning raqobatbardoshligini oshirishda tarmoqlararo kooperatsiyaning rolini asoslab berdi. Endogen (ichki resurslarga tayanuvchi) o'sish konsepsiyalari esa hududning o'z salohiyatini, inson kapitalini va innovatsiyalarini birlamchi omil sifatida ko'rsatadi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan hududlarni rivojlantirish, mintaqalararo tafovutlarni kamaytirish, qishloq joylarni rivojlantirish va hududiy investitsiya jozibadorligini oshirish masalalari faol o'rganilmoqda. Ayni vaqtda aksariyat tadqiqotlar viloyat darajasiga qaratilgan bo'lib, aynan tuman miqyosidagi strategiyani shakllantirishning uslubiy jihatlari kamroq yoritilgan. Bu esa mavzuni dolzarb qiladi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, SWOT-tahlil hamda strategik rejalashtirishning bosqichli (maqsad – tahlil – stsenariy – chora-tadbirlar – monitoring) usulidan foydalanilgan. Hudud iqtisodiyotini baholashda yalpi hududiy mahsulot (YHM), investitsiyalar hajmi, bandlik darajasi, sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi kabi ko'rsatkichlar tahlil obyekti sifatida olingan.

Tahlil va natijalar

Tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasi – bu hududning uzoq muddatli maqsadlari, ularga erishish yo'llari hamda zarur resurslarni belgilab beruvchi tizimli hujjatdir. Strategiyani shakllantirish bir martalik harakat emas, balki o'zaro bog'liq bosqichlardan iborat uzluksiz jarayon bo'lib, uning mazmuni 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. *Tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish bosqichlari*

№	Bosqich	Asosiy mazmuni
1	Tashxis (diagnostika)	Tuman iqtisodiyotining hozirgi holatini baholash: resurs salohiyati, ishlab chiqarish tuzilmasi, bandlik, byudjet va infratuzilma tahlili.
2	Maqsad va ustuvorliklar	Hududning uzoq muddatli rivojlanish maqsadlarini, ixtisoslashuv yo'nalishlari va ustuvor tarmoqlarini belgilash.
3	SWOT-tahlil	Kuchli va kuchsiz tomonlar, imkoniyat va tahdidlarni aniqlash, ichki salohiyatni tashqi omillar bilan bog'lash.
4	Stsenariylarni ishlab chiqish	Inersion, maqbul (real) va innovatsion rivojlanish stsenariylarini shakllantirish va qiyoslash.
5	Chora-tadbirlar rejasi	Maqsadlarni aniq loyihalar, mas'ullar, muddatlar va moliyalashtirish manbalariga bog'lash.
6	Monitoring va baholash	Maqsadli ko'rsatkichlar bo'yicha ijroni kuzatish, strategiyani davriy ravishda qayta ko'rib chiqish.

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar asosida tuzilgan.

Strategiyani shakllantirishda eng muhim bosqichlardan biri tuman iqtisodiyotining kuchli va kuchsiz tomonlarini, shuningdek tashqi muhitdan kelib chiqadigan imkoniyat va tahdidlarni tizimli baholashdir. Buning uchun SWOT-tahlil usuli qo'llaniladi (2-jadval).

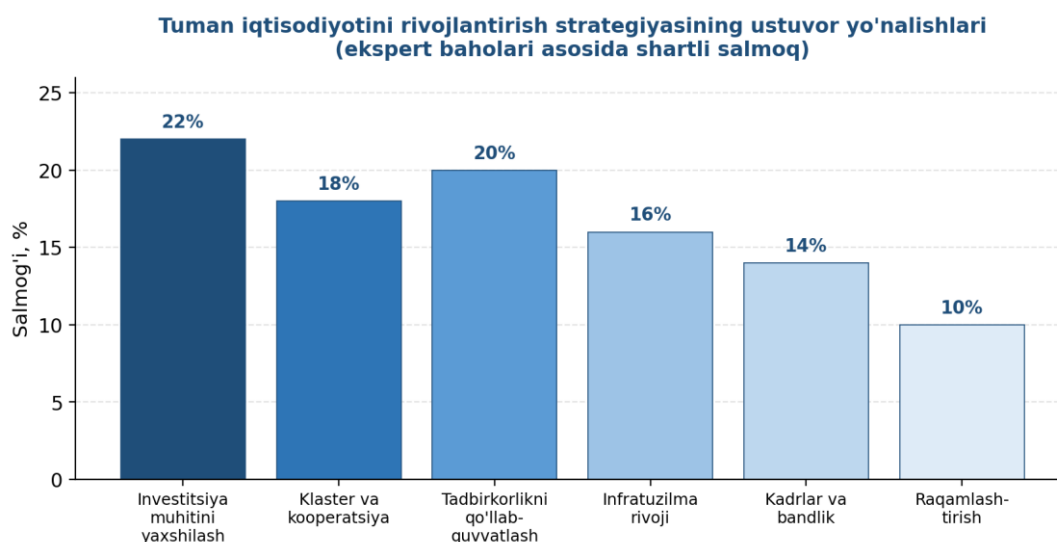
2-jadval. Tuman iqtisodiyotini rivojlantirishning SWOT-tahlili (umumlashtirilgan namuna)

Kuchli tomonlar (S)	Kuchsiz tomonlar (W)
– qulay geografik joylashuv va tabiiy resurslar; – qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun xomashyo bazasi; – mehnat resurslarining yetarliligi; – davlat dasturlari doirasidagi qo'llab-quvvatlash.	– muhandislik va transport infratuzilmasining zaifligi; – chuqur qayta ishlash quvvatlarining yetishmasligi; – malakali kadrlar va innovatsiyalarning chegaralanganligi; – investitsiya jalb etish darajasining pastligi.
Imkoniyatlar (O)	Tahdidlar (T)
– agro va sanoat klasterlarini tashkil etish; – to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish; – eksport bozorlariga chiqish; – raqamlashtirish va xizmatlar sohasini kengaytirish.	– narxlar va tashqi bozor kon'yunkturasining beqarorligi; – mehnatga layoqatli aholining migratsiyasi; – suv va energiya resurslari taqchilligi; – qo'shni hududlar bilan raqobatning kuchayishi.

Manba: muallif ishlanmasi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik tumanlar uchun kuchli tomonlar asosan tabiiy-resurs va mehnat salohiyati bilan, kuchsiz tomonlar esa infratuzilma, qayta ishlash va investitsiya yetishmovchiligi bilan bog'liq. Bu strategiyaning markaziy vazifasini belgilab beradi: mavjud xomashyo va mehnat resurslarini chuqur qayta ishlashga, ya'ni qo'shilgan qiymati yuqori mahsulot ishlab chiqarishga yo'naltirish.

Tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlarini ekspert baholari asosida shartli ravishda taqsimlash 1-rasmda keltirilgan. Eng katta salmoqni investitsiya muhitini yaxshilash, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash hamda klaster va kooperatsiyani rivojlantirish egallaydi.

1-rasm. Tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlari salmog'i

Strategiyani amalga oshirishning samarali mexanizmlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: hududiy klasterlarni (agroklaster, to'qimachilik, qurilish materiallari va h.k.) shakllantirish; kichik sanoat zonalari va texnoparklarni tashkil etish; davlat-xususiy sheriklik loyihalarini joriy qilish; tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy va ma'muriy qo'llab-quvvatlash; mahalliy byudjet daromad bazasini mustahkamlash hamda "Yagona darcha" tamoyili asosida ma'muriy to'siqlarni kamaytirish.

Shu bilan birga strategiya "yuqoridan pastga" (milliy va viloyat ustuvorliklari) va "pastdan yuqoriga" (mahalla va aholi ehtiyojlari) yondashuvlarini uyg'unlashtirgan holda ishlab chiqilishi lozim. Aynan shu muvozanat strategiyaning realligi va ijro etilishini ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. **Birinchidan**, tuman iqtisodiyotini rivojlantirish strategiyasi hududning o'ziga xos resurs salohiyati va ixtisoslashuvini hisobga olgan holda, individual yondashuv asosida shakllantirilishi kerak; bir xil andozadagi dasturlar samarasizdir.

Ikkinchidan, strategiyani shakllantirish tashxis, maqsad qo'yish, SWOT-tahlil, stsenariylarni ishlab chiqish, chora-tadbirlar rejasi va monitoring kabi izchil bosqichlarni qamrab oluvchi yaxlit jarayon sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, tuman iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning kalit yo'nalishlari – xomashyoni chuqur qayta ishlash, klaster va kooperatsiyani rivojlantirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda raqamlashtirishdan iborat.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tumanlar darajasida quyidagilar tavsiya etiladi: har bir tuman uchun resurs salohiyatiga asoslangan ixtisoslashuv pasportini ishlab chiqish; ustuvor tarmoqlar bo'yicha klasterlarni shakllantirish; investorlar uchun "yagona darcha" va imtiyozlar tizimini mustahkamlash; strategik ko'rsatkichlar bo'yicha

raqamli monitoring tizimini joriy etish. Mazkur chora-tadbirlar tuman iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga, bandlik va aholi daromadlarini ko'paytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. – Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hududlarni jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorlari. – Toshkent: Adliya, Lex.uz ma'lumotlar bazasi.
3. Porter M. Mejdunarodnaya konkurensiya. Konkurentnye preimushstva stran. – M.: Alpina Pablisher, 2019. – 947 s.
4. Granberg A.G. Osnovy regionalnoy ekonomiki: uchebnik dlya vuzov. – M.: GU VShE, 2004. – 495 s.
5. Tojiyev R., Ergashev R. Mintaqaviy iqtisodiyot: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
6. O'lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi: darslik. – Toshkent: TDIU, 2018.
7. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. – <https://stat.uz> (murojaat sanasi: 2026-yil).
8. Friedmann J. Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. – Cambridge: MIT Press, 1966.